

**СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПРОФІЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО ВИБОРУ
ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ**

Лариса Лазаренко, викладач

*кафедри машинознавства та методики викладання технічних дисциплін
Бердянського державного педагогічного університету
Запорізька обл.*

**СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПРОФІЛЬНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ
ШКОЛИ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ**

У статті розглядаються питання створення простору профільного самовизначення у рамках проведення допрофільної підготовки учнів основної школи в процесі профілізації загальноосвітньої школи.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Шлях європейської та світової інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін у політичному, економічному й соціальному житті. Саме тому останніми роками відбуваються в освітній галузі реформаційні процеси, спрямовані на досягнення рівня найкращих світових стандартів. Значним кроком у цьому напрямі стала поява стратегічного документа – Національної доктрини розвитку освіти, – який заклав основи нової парадигми освіти – орієнтації на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, її конкурентоздатності в європейському та світовому просторах, виховання покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці, здатним робити особистісний духовно-світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички й компетенції для навчання протягом життя [11].

Сучасна ситуація на рівні середньої освіти свідчить, що молодь після закінчення школи не здобуває широких можливостей вибору професії, учні та випускники необізнані з потребами ринку праці.

Проблема ця пов'язана з багатьма чинниками, одним з яких є недостатньо сформований механізм ефективної допрофільної підготовки.

На сучасному етапі вітчизняними (К. Абулханова-Славська, І. Бех, Л. Божович, А. Брушлінський, Є. Старовойтенко [1, 2]) та зарубіжними дослідниками (Ассаджолі, Е. Еріксон, А. Маслоу, Р. Мей, Ж. Піаже, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл [6, 8]) доведено, що потенціал професійного самовизначення є рушійною силою зрівноваження досягнутого на певному етапі рівня особистісного розвитку та вимог майбутнього соціально-професійного середовища.

Означене вище теоретико-методологічне положення було покладене сучасними вченими (Є. Клімов, С. Крягжде, В. Маркова, Є. Павлютенков, К. Платонов, М. Пряжников, В. Сидоренко, М. Тименко, Б. Федоришин, С. Чистякова, М. Янцур [4, 5, 7, 9]) в основу модернізації теорії та практики професійної орієнтації учнівської молоді у напрямі виявлення педагогічних ситуацій, у яких відбувається активізація домінуючих механізмів (самооцінки, самопізнання, самовдосконалення) профільного, а далі й професійного самовизначення особистості.

Провідною стратегією пошуку нових педагогічних технологій формування готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання у рамках проведення допрофільної підготовки є побудова розвивальних середовищ. Цей підхід визначає зміст допомоги учням як оптимізацію їхньої життєдіяльності. Теоретичні засади створення подібних середовищ знаходимо у працях С. Рубінштейна та Л. Виготського [3, 10].

Мета статті – обґрунтувати та підтвердити необхідність створення простору профільного самовизначення який суттєво впливає на формування готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання.

Виклад основного матеріалу. Необхідність створення розвивальних середовищ, на наш погляд, викликана такими проблемами: низьким рівнем педагогічної культури батьків через відсутність достатньої інформаційної пропаганди з боку представників суспільства та освіти; застарілими уявленнями педагогів про процес обрання професії, які поки що не ґрунтуються на сучасних досягненнях науки; неготовністю методичних служб різного рівня заповнити інформаційний вакуум, який утворився навкруги організації профільного та професійного

СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПРОФІЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

самовизначення школярів; відсутністю необхідного інструментарію міждисциплінарної оцінки розвитку дитини та її актуального стану.

На сучасному етапі розв'язати проблему профільного самовизначення в повному обсязі можна тільки за умов спеціальної організації та створення простору професійного самовизначення, який надасть можливість удосконалити систему спеціальної допомоги, провести більш радикальні зміни у ставленні суспільства до цієї проблеми, а школярам – реалізувати свої потенційні можливості.

Загальною метою створення простору є створення умов для досягнення кожною дитиною можливості підготувати себе до майбутнього вибору профілю навчання шляхом включення до створеного освітнього, профорієнтаційного простору, який поєднує у собі психологічні, педагогічні та соціальні аспекти, сприяє самовизначенню, саморегуляції своєї освітньої діяльності, розвитку і саморозвитку дитини як суб'єкта життєдіяльності, в тому числі й професійної.

Завдання створення простору: узгодження дій педагогічних, методичних, соціальних, психологічних і медичних служб із виконавцями профорієнтаційних програм відповідно до запитів соціуму; виявлення професійних схильностей з використанням міжгалузевих методик обстеження фізичного та психічного здоров'я дитини; застосування комплексного підходу до оцінювання сім'ї з метою створення ґрунту для планування відповідної соціально-психолого-педагогічної допомоги; розвиток знань, умінь та навичок, які дають людині змогу розв'язувати проблеми у складних соціальних умовах; збільшувати "мобільність" та здатність до зміни свого місця в суспільстві; застосування міжгалузевого підходу до створення індивідуальних індивідуально-виховних, розвивальних програм; залучення батьків або дорослих, що їх замінюють.

Структуру простору профільного самовизначення слід розглядати як багатоконпонентну і багатовимірну систему, що складається з таких елементів: мета створення; зміст; форми, методи, прийоми; виконавець; суб'єкт.

Простір профільного самовизначення – це сукупність закладів, що мають загальні цілі, ресурси для їх досягнення та єдиний центр управління. Простір необхідний для обміну ресурсами за для досягнення мети та координації зусиль.

До простору профільного самовизначення, у

нашому випадку допрофільної освіти, входять різні типи освітніх закладів. Перш за все – це школи. Їх завдання: проведення предметних та міжпредметних елективних курсів, організація заходів для накопичення інформації у портфоліо. До виконання цієї функції залучаються також заклади професійної освіти (коледжі, технікуми, ВНЗ та ін.), що володіють ресурсами для проведення допрофільного та профільного навчання, а також різного роду рейтингових змагань. Крім освітніх закладів, до складу простору профільного самовизначення входять методичні та психологічні служби міста.

У нашому розумінні простір виступає не тільки умовою саморозвитку, самореалізації, самовизначення дитини, а й показником компетенції фахівця, який залучений до роботи у ньому.

На базі конкретних освітніх закладів необхідно створити центри, головним завданням яких є: повноцінне розкриття та реалізація здібностей кожного учня, подолання труднощів розвитку, допомога дитині в тому, щоб вона в майбутньому змогла зайняти відповідне місце в суспільстві; створення умов для зв'язку науки з практикою за допомогою узагальнення результатів наукових досліджень, методичної літератури для практичних педагогів, психологів, медиків, соціологів та ін.; психологічна та соціальна підтримка школярів, спрямована на розвиток організованості, дисциплінованості, впевненості, самовизначення, довіри, які допомагають їх соціальному самоствердженню; підбір, навчання та удосконалення професійної майстерності педагогічного та медичного персоналу, створення можливостей для професійного росту, науково-дослідницької роботи; проведення внутрішніх та сумісних з іншими закладами семінарів, скликань, конференцій.

Отже, саме у просторі профільного самовизначення перед дитиною постійно розкривається новими гранями світ довкілля, який вона може засвоїти, привласнити або відкинути.

Динаміка розвитку простору профільного самовизначення може досягатися за рахунок взаємодії п'яти його структур: педагогічної, методичної, психологічної, соціальної, медичної. Пропонуємо структурну схему простору профільного самовизначення.

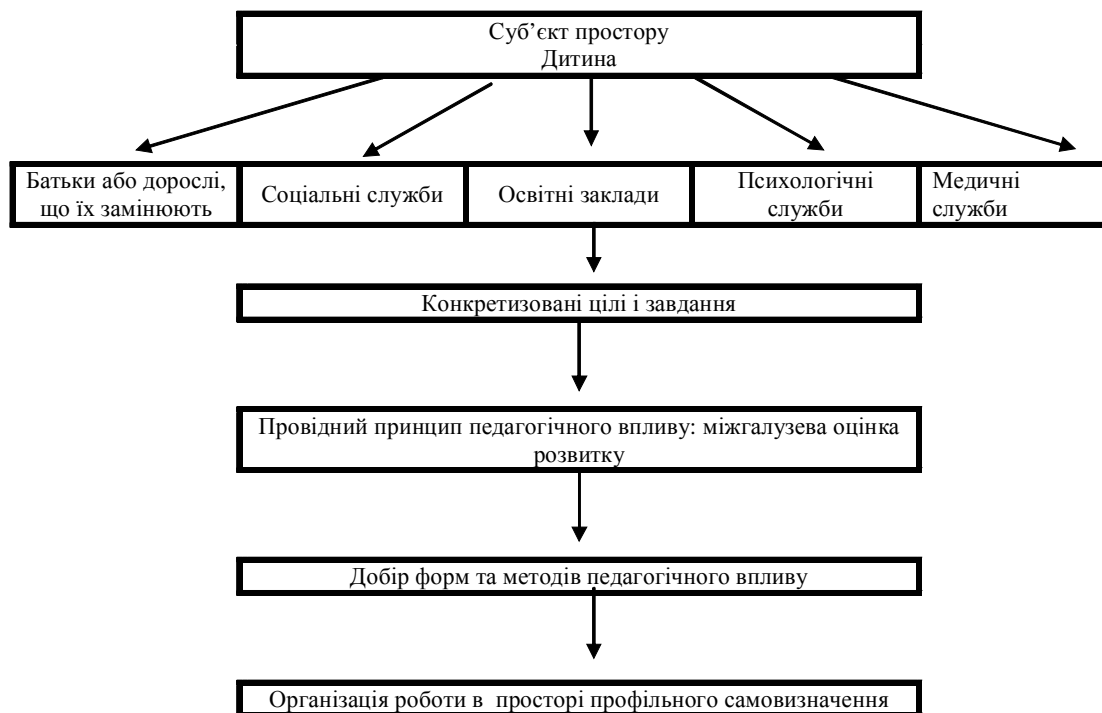
Етапи розвивального впливу:

- **діагностичний**, який складається з діагностики особистісних особливостей учня: емоційно-вольової, когнітивної, комунікативної сфери, духовних цінностей, рівня соціальної адаптивності особистості й комфортності умов її розвитку;

СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПРОФІЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

Схема 1

Структурна схема регіонального простору профільного самовизначення

- **аналітико-прогностичний** – здійснення різнобічної системи обробки та аналізу даних діагностування, визначення зон актуального та найближчого розвитку;

- **корекційно-розвивальний** – усунення проявів вад в емоційно-вольовій, когнітивній та комунікативній сферах, що заважають процесу успішного профільного самовизначення, підвищення мотивації у навчанні та особистісному вдосконаленні;

- **адаптаційно-відновлювальний** – розв'язання родинних проблем, підвищення соціальної адаптивності та соціальної продуктивності особистості, створення умов для самовдосконалення, сприяння становленню дитини як суб'єкта життєдіяльності, що володіє навичками пізнання самого себе, компетентністю, життєздатністю.

Критерії ефективності заходів у просторі профільного самовизначення:

- програмно-цільове забезпечення оптимальним змістом, формами та методами роботи всіх суб'єктів простору профільного самовизначення; наявність діагностичних методик, спрямованих на виявлення здібностей у школярів: психологічних; педагогічних; залучення фахівців різних галузей до роботи у просторі профільного самовизначення, узгодженість їх дій; наявність комплексу міжгалузевих методик оцінювання реальних

здібностей учня, стосовно обрання майбутнього профілю навчання та професійної діяльності; наявність у спеціалістів-виконавців розвивальної роботи робочих програм, індивідуальних робочих планів, конспектів занять тощо.

Критерієм визначення ефективності профільного самовизначення учнів має стати достатня компетентність щодо свідомої побудови стилю життя, зокрема: розв'язання проблем власного саморозвитку, життєвої компетенції, профільного самовизначення; набуття навичок саморегулювання почуттів; наявність певних адаптаційних навичок, розвиненість когнітивної, комунікативної та емоційно-вольової сфери в життєвому просторі особистості; здатність до оптимістичного сприйняття життя та орієнтація на успіх; розвиненість механізмів регуляції рольової поведінки; усвідомлення системи пріоритетів життєвих цінностей; міра відповідального ставлення особистості до життя; уміння будувати життя за – власним життєвим проектом; компетентність у побудові свого життєвого шляху, відповідальність за власну долю і вчинки.

Проектування простору професійного самовизначення

Перший етап, підготовчий або прогностичний. Цей етап діяльності керівників включає визначення того переліку установ, які

СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПРОФІЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

увійдуть до простору профільного самовизначення та їх функції. На цьому етапі будується можлива архітектура зв'язків у просторі, його щільність, а також визначаються розміри. Тобто простір прогнозується і розробляється віртуально. Здійснюється: розробка шкільних навчальних планів з урахуванням пропозицій учнів і загального, тобто плану простору профільного самовизначення; розробка карт освітніх територій; підготовка буклетів з інформацією для учнів та їх батьків; підготовка інформаційних заходів для учнів.

Другий етап – це власне створення реально діючого простору профільного самовизначення. На цьому етапі проводиться інформування учнів і батьків про можливості допрофільного навчання; “рекламна компанія” з ознайомлення з мережею допрофільних курсів. Грунтуючись на цьому, учні роблять вибір змісту освіти, створюють індивідуальні траєкторії руху простором. Уся інформація, що надійшла від школярів, обробляється й аналізується. На її основі будуються варіанти (основні і запасні) взаємодії у просторі між установами і відповідний його особливостям спосіб управління.

Третій етап – це початок роботи простору профільного самовизначення. На цьому етапі складається та випробується варіант розкладу навчальних занять. Вводяться певні форми взаємодії установ простору, перевіряється надійність функціонування механізмів страхування, уточнюються і коректуються форми і методи роботи.

Не менш значущим, на наш погляд, є процес психолого-педагогічного супроводження процесу формування готовності учнів до обрання профілю навчання.

При плануванні допрофільної підготовки необхідно враховувати особливий, складний характер проблеми надбання учнями основної школи первинного досвіду прийняття відповідального рішення про вибір профілю навчання у просторі старшої профільної школи. Це визначає необхідність приділяти особливу увагу ситуації вибору школярами профілю навчання, яка в умовах модернізації освіти виникає на ранніх вікових етапах, і з урахуванням цього розробляти та перевіряти засоби профільної орієнтації.

Завдання і цілі допрофільної підготовки передбачають надання психолого-педагогічної допомоги в набутті школярами уявлень про життєві та соціальні цінності; формування здатності приймати адекватне рішення про вибір подальшого напрямку освіти, шлях отримання професії.

Розв'язання завдань психолого-педагогічного супроводу дитини не може бути обмежене областю безпосередньої взаємодії психолога з дитиною, воно вимагає організації роботи з педагогами і батьками як учасниками навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим психологічний супровід доцільно здійснювати у трьох напрямках:

З учнями. Допомога у правильному обранні профілю навчання, що вимагає необхідність спеціальної організації діяльності та включає в себе: отримання знань про себе (“образ “Я”), отримання знань про світ професійної праці (аналіз професійної діяльності) з подальшим співвідношенням знань про себе зі знаннями про професійну діяльність. Робота з учнями своєю чергою, здійснюється у трьох напрямках: діагностичному (у двох напрямках: психофізіологічному і профорієнтації), просвітницькому і консультативному.

Ця робота передбачає: виявлення схильностей до тих чи інших предметів, інтелектуальних та особистісних особливостей, а також профорієнтацію, спрямовану на формування у школярів знань про, те який вид діяльності в майбутньому може бути для них переважним, з врахуванням особливостей їх особистості (характеру, темпераменту, наявності акцентуацій і т. д.).

З вчителями. Передбачається робота з особистістю вчителя (у процесі формування простору профільного самовизначення необхідно постійно відстежувати індивідуальні особливості педагогів) та спільна діяльність вчителя з психологом з вивчення учнів. У цьому процесі здійснюється виявлення об'єктивних умов (рівня успішності, дисципліни, ерудиції, учнівських досягнень) для визначення майбутнього профілю навчання учня.

З батьками. Планує проведення групових та індивідуальних консультацій (наприклад, інформування батьків про психологічні особливості того або іншого виду діяльності на батьківських зборах, індивідуальна робота з батьками з роз'яснення доцільності того або іншого профілю навчання для їх дитини, лекції на тему: “Особливості особистості згідно з вимогами обраного профілю навчання та майбутньої професії”.

Роботу з батьківською громадськістю, таким чином, слід розглядати як найважливіше завдання у системі психолого-педагогічного супроводу як у традиційних формах консультування і освіти, так і в достатньо нових для системи супроводу формах сумісних (батьки і діти) семінарів-тренінгів з розвитку навиків спілкування, співпраці, подолання конфліктів тощо.

СТВОРЕННЯ ПРОСТОРУ ПРОФІЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ДО ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ

Висновки. З урахуванням психологічних і вікових особливостей школярів та згідно з принципами діяльності простору профільного самовизначення можна виділити наступні **етапи та зміст допрофільного навчання:** – **пропедевтичний** (при завершенні навчання у 8 класі) – виявлення освітнього запиту учнів; – **основний** (в період навчання у 9 класі) – моделювання видів освітньої діяльності, затребуваних у профільній школі, і прийняття рішення у різних освітніх ситуаціях; – **завершальний** (при закінченні 9 класу) – оцінка готовності школяра до прийняття рішення про вибір профілю навчання в старшій школі. Кожен етап профільної орієнтації супроводжується відповідними змістом, формами і методами.

На пропедевтичному етапі здійснюється: презентація “освітньої карти” території; попередня діагностика освітнього запиту школярів з урахуванням думки їх батьків, основних мотивів майбутнього вибору, інтересів і схильностей.

На основному етапі передбачається: – навчання способом прийняття рішень про вибір індивідуального маршруту освітньої діяльності; організація процедур психолого-педагогічної діагностики і самодіагностики, що дають змогу створювати версії про схильність до тих або інших напрямів освітньої діяльності в умовах профільного навчання.

На завершальному етапі: реалізуються “спроби вибору профілю навчання”, серії евристично орієнтованих завдань, що прогнозують відповідність особистісної зацікавленості школяра у навчанні за визначеним профілем, а також відповідність можливостей школяра вимогам обраного профілю.

При завершенні допрофільної підготовки випускників основної школи бажано враховувати не тільки академічні досягнення і “портфоліо” як сукупність індивідуальних освітніх сертифікованих (документально підтверджених) досягнень, отриманих учнем на олімпіадах, заходах системи неперервної освіти, у різних творчих та дослідницьких проектах та ін., але і рівень соціальної зрілості учнів, що виражається у готовності до самостійного вибору профілю

навчання. Масив учнів може бути диференційований, наприклад, за такими ознаками: здібні чи ні до самостійного формулювання запиту до освітньої установи; чи пов’язують учні профільне навчання з подальшою освітньою і професійною діяльністю; володіють чи ні необхідним рівнем сформованості загальноосвітніх здібностей універсального характеру, затребуваних не тільки в тому або іншому профілі навчання, але і відповідних до них варіантах подальшого життєвого, професійного і соціального становлення.

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – М.: Наука, 1980. – 336 с.

2. Бех И.Д. Психологические основы нравственного развития личности: Дис...д-ра психол. н., 19.00.07 /НИИ психологии. – К., 1992. – 320 с.

3. Выготский Л.С. Проблемы психического развития ребёнка. Хрестоматия, М.: Педагогика, 1977. – С. 409 – 415.

4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: Уч. пос. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.

5. Крягжде С.П. Психология формирования профессиональных интересов. – Вильнюс: Моклас, 1981. – 196 с.

6. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности: Тексты. – М., 1982. – С. 108 – 117.

7. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М. Педагогика, 1996. – 256 с.

8. Мей Р. Искусство психологического консультирования. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1994. – 144 с.

9. Павлютенков С.М., Крижко В.В. Ориентування на життєву компетенцію людини. Школа життєтворчості особистості: Науково-методичний збірник. – К., 1995. – С. 335.

10. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – 2-е изд. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.

11. Стратегії реформування освіти в Україні: Рекомендації освітньої політики. – К.: “К.І.С.”, 2003. – 296 с.

“Знання – ось та велика сфера, ось та велика сила, що стоїть вище життя, у якій саме життя знаходить свій смисл і своє виправдання.”

“Мудрий той, хто знає долю; а знає долю той, хто знає життя; а знає життя той, хто живе і мислить.”

О. Лосьєв